

Ірина Кулик

ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА МАРЧЕНКА (1902-1983 рр.)

У статті висвітлено життєвий шлях українського історика, професора Київського університету імені Т.Шевченка Михайла Марченка. Акцентовано увагу на львівському періоді життя вченого.

Людина нелегкої долі, високої культури й освіченості, історик і історіограф, вчений М.І.Марченко був і залишається видатною особистістю в українській історії. Творча спадщина вченого налічує понад 80 наукових праць, серед яких монографії та ґрунтовні статті, що присвячені проблемам української історії та історіографії, які і сьогодні не втратили своєї значимості. Вчений виховав значну когорту молодих науковців, які росли під його пильним наглядом.

Михайло Іванович Марченко народився 19 вересня 1902 р. у с. Гатне Києво – Святошинського району в селянській родині. Крім Михайла у батьків було ще три сини – Василь, Степан та Іван. До 1918 р. Михайло працював в господарстві батька. В лютому 1919 був обраний секретарем ревкому та комбіву в рідному селі. Під час денікінщини брав участь у повстанні проти окупантів. У 1920- 1923 рр. працював у своєму господарстві й водночас завідував сільбудом сільськогосподарської профшколи у Боярці, у 1922р. став членом КСМУ.

У 1923р. комітет незаможних селян с. Гатне направив Марченка вчитися до Київської військової артилерійської школи. До 1926 р. Михайло Іванович перебував у військах 3-го радіобатальону у Києві, згодом служив у військовій частині у Харкові, обирався депутатом міської ради (1925-1926рр.). Після закінчення служби він працював головою правління споживчої кооперативної у рідному селі (1926 –1928рр.), у 1928–1930 рр. очо-

лював сільськогосподарську комуну ім. Петровського у с. Гостомелі Київської округи, в 1930 – 1932 рр. був обраний головою сільради с. Ново-Петровське Київської області, деякий час був заступником заввідділу комунальної секції Київської міськради. У 1927р. М. І. Марченко вступив до ВКП(б)У, в 1927 – 1928 рр. був членом пленуму Будаївського райкому, а з 1928 – 1929 рр. членом Київського сільського райкому КП(б)У.¹ В 1929 році через незрозумілий випадок, що співпав з черговими партійними чистками його виключили з партії, але незабаром поновили через безпідставність висунутих звинувачень.

На початку 30-х рр. життєві інтереси Михайла Івановича різко змінились: він перестає цікавитись військовою справою, сільською кооперацією, господарські проблеми не викликали більше інтересу. Натомість він серйозно починає готуватися до вступу до вищого навчального закладу, зокрема його цікавить історична наука. У 1932 р. за відрядженням ЦК КП(б)У Марченко вступає до Інституту червоної професури (ІЧП) при ВУЦВК (Харків – Київ). В 1932 – 1933рр. він був слухачем Інституту підготовки кадрів до ІЧП, а потім основного трирічного курсу історичного відділу Інституту червоної професури. Спеціалізувався майбутній професор з історії України.

Після завершення громадянської війни новій владі потрібні були і нові кваліфіковані кадри науковців, ідеологів радянського апарату, які б обслуговували потреби пануючої партії. З цією метою було створено мережу відповідних навчальних установ: – Комуністичну академію (1918-1936), Комуністичний університет ім. Я.М. Свердлова (1918-1932), Інститут червоної професури (1921–1936). Розглядаючи Інститут червоної професури як джерело поповнення партійно–радянської номенклатури для того, щоб захочувати слухачів, при інституті діяв постійний так званий «розподільник». Діяло і спеціальне управління по справах ІЧП. Навіть в роки голодомору всі слухачі і професорсько-викладацький склад інституту користувалися послугами закритого «розподільника». В роки навчання в аспірантурі М.І. Марченко мав нагоду познайомитись з відомими істориками, та-

кими як М.Н.Петровський, О.П.Оглоблін, Н.Ю.Мірза-Авакянц, яка читала в них курс історіографії та джерелознавства. Судячи з того, що Михайла Івановича включили до складу викладачів, які у липні – вересні 1936 р., були залучені до викладання на курсах перепідготовки завкультпропів райкомів КП(б)У, він не був останнім у навчанні². Підтвердження цьому можна знайти і в матеріалах розподілу слухачів, що відбувся у 1937 р., у зв'язку з ліквідацією ІЧП. Згідно з протоколом засідання комісії ЦК КП(б)У по розподілу слухачів Інституту червоної професури від 13 червня 1937р., М.І. Марченко мав одержати призначення на роботу в Інститут історії партії при ЦК КП(б)У. Однак нагальна потреба АН в нових кадрах змінила хід подій. 28 серпня 1937 р. за рішенням Секретаріату ЦК КП(б)У щодо розподілу слухачів Інституту червоної професури стосовно Михайла Івановича, зазначалося: «Командирувати тов. Марченка М.І. на роботу до Інституту історії Академії наук УРСР». На документі розгониста резолюція першого секретаря ЦК КП(б)У³. Створений у липні 1936 р., Інститут історії України АН УРСР почав працювати у складі трьох відділів: історії феодалізму, історії капіталізму та історії радянського періоду. У ньому працювали 16 науковців, переважно молоді за віком та стажем наукової роботи, які не мали вчених ступенів і звань. Поступово інститут поповнювався новими науковими кадрами. Із січня 1937р. у ньому почав працювати історик М.Н.Петровський.⁴ Саме з ним у Марченка так і не склались добрі відносини, оскільки до розбіжностей в наукових поглядах приєдналась ще і взаємна антипатія. Рішенням Політбюро ЦК КП(б)У від 23 листопада та Президії АН УРСР від 26 грудня керівником АН був призначений секретар Бобринецького райкому КП(б)У Одеської області С.М.Белоусов, який у січні 1937 р. обійняв цю посаду. В середині червня в доповідній записці до ЦК КП(б)У щодо діяльності інституту він, зокрема, звертає увагу на потребу зміцнення кадрового складу установи. Пропонувалось створити «нормальну аспірантуру при інституті в кількості 15 осіб», відібравши їх з випускників Київського університету та Інституту червоної

професури, які мали нахил і бажання досліджувати проблеми історії, а також направити до інституту « на постійну основну наукову роботу 3-х професорів – комуністів». ⁵ Цей документ пояснює значною мірою різкі зміни в житті М.І.Марченка. Згадані обставини певною мірою пояснюють призначення молодого науковця (без докторської дисертації та наукових здобутків), що ледве переступив поріг інституту, на посаду завідувача сектором феодальної доби. На керівній посаді М.Марченко виявив себе людиною самостійно мислячою, яка не схилялася перед науковими авторитетами, аргументовано відстоювала свою думку, а в разі потреби ладна була вступити в конфлікт з директором інституту. Це фактично і сталось у відносинах з Белоусовим. М.І.Марченко згадує, що спочатку «у нас отношения были хорошие, даже дружественные. С конца 1939 г. у нас отношения были плохие. Расхождения с Белоусовым у меня были во-первых на деловой почве, касающиеся работы в институте, и, во – вторых, на почве личных отношений.» ⁶ Далі стає зрозуміло, що Белоусов, використовуючи розходження в наукових поглядах, звинувачує Є.М.Марченка в націоналізмі.

Велика Вітчизняна війна внесла свої корективи в життя вченого. 7 вересня 1939 р. М.І.Марченко був мобілізований на військову службу. Він зайняв посаду старшого інструктора відділу пропаганди Політуправління Київського особливого військового округу, частини якого 17 вересня, перетнувши польський кордон, вступили на західноукраїнські землі. В ході підготовки цієї кампанії Марченко повинен був писати різні позови, листівки та газетні статті. Ним було складено проект позову командування фронту до населення Західної України, який був опублікований в військовій пресі 17 вересня 1939р. 20 вересня, прибувши до Тирасполю, він був одним з організаторів багатотисячного мітингу на підтримку приєднання Західної України до українських земель. Згодом взяв участь у мітингах у Зборові, Луцьку, Бродах, Дубно, Володимир – Волинську.⁷ 23 вересня 1939 р., М.С.Хрущов дає завдання Михайлу Марченку підготувати доповідь про становище західноукраїнських земель.

Владу особливо цікавило економічно-господарське життя регіону, кількість населення, соціальний та національний склад, матеріальний стан, кількість землі в окремих населених пунктах, рівень розвитку промисловості і транспорту. Для того, щоб отримати дану інформацію Михайло Іванович використав матеріали фондів Української Академії Наук та Інституту економіки. Підготувавши доповідну записку, Михайло Іванович повертається до Львова, куди переїхало Політуправління. У Львові він продовжує опікуватись питаннями пропаганди, агітації в пресі та серед місцевого населення. А ще через місяць Політбюро ЦК КП(б)У вирішує подальшу долю молодого вченого. Михайло Іванович згадує: «8 октября 1939 года, хорошо помню число этого месяца, меня вызвал секретарь Центрального Комитета КП(б)У по пропаганде Лысенко находившийся вместе со вторым секретарем ЦК Бурмистенком во Львове, который спросил меня: « Как я смотрю на то чтобы послать меня на работу в Львовский государственный университет на должность ректора университета? Лысенко до того знал меня по Киеву. Я сначала колебался, справлюсь ли я с этим заданием, но впоследствии дал согласие. Оформление моего назначения на должность ректора и профессора кафедры истории Украины Львовского государственного университета было проведено через находившихся во Львове представителей Народного комиссариата просвещения УССР в лице заместителя наркома просвещения Данильченко и начальника Управления по делам высших школ, а впоследствии заместителя наркома Филипова.»⁸

З цього часу почалися значні зміни у вищому навчальному закладі, який ще донедавна носив ім'я Яна Казимира, а тепер урядовим рішенням одержав ім'я І.Франка. На посаді ректора М.І.Марченко не став на шлях зловживань службовим становищем і збагаченням, що було типовим явищем для тодішньої патерноменклатури. Для нього відкрився зовсім інший світ із значно вищим життєвим рівнем населення, хоча міжвоєнна Польща не належала до високорозвинених європейських країн.

Чисельні джерела свідчать, що у Львові М.І.Марченко мав не-

зрівнянню кращі житлово – побутові умови та можливості для наукової діяльності. Про це він докладно пише у власноручних свідченнях для начальника слідчої групи КДБ старшого лейтенанта держбезпеки Ривкіна 30 травня 1943 р.:

«Перші 7-8 місяці роботи я був надзвичайно перевантажений університетськими обов'язками і крім них встигав виділити кілька годин щоденно для наукової роботи ... Тим більше, що умови для цього у Львові були не тільки не гірше порівняно з Києвом, а навпаки кращими. До моїх послуг були добре обладнані кабінети як у мене в дома, так і в університеті, величезні бібліотеки не тільки університетські, але й цілого Львова, архіви, музей, до моїх послуг був увесь науковий апарат підвідомчого мені навчального закладу. Кожного дня по кілька годин вранці і вечором у мене присвячувалось науковій роботі. В результаті цієї роботи я захистив дисертацію на початку травня 1940 року. В Київський державний університет була подана мною дисертаційна робота на тему: «Боротьба Росії і Польщі за Україну в перше десятиліття після приєднання України до Росії 1654-1664 рр.» Ця робота була повністю схвалена, і Вчена рада історичного факультету Київського університету одногосною ухвалою, шляхом закритого голосування присудила мені вчений ступінь».⁹

З колосальним інтересом М. Марченко знайомився у Львові з книжковим багатством, які раніше йому були недоступними. Йдеться передусім, про праці польської та української діаспорної історіографії. Вчений починає збирати свою власну бібліотеку, до якої ввійшло чимало забороненої літератури. Після повернення до Києва наявність такої літератури дала підстави для звинувачень Марченка у зберіганні та розповсюдженні серед знайомих «контрреволюційної націоналістичної літератури». Згідно з висновками співробітників Інституту історії і археології АН УРСР щодо характеру літератури, вилученої під час арешту М. І. Марченка – дізнаємося про ті книги, які читав вчений у Львові: Велика історія України, «Часи козацькі на Україні», «Про організацію українського війська», «Пісенник», «Атлас України», «Вісник», «Антирадянський п'ятитомник»

К.Левицького, «Моя боротьба» А.Гітлера, «Історія Січових стрільців», «Відродження нації» В.Вінниченка, «Наполеон і Україна», «Договір з Денікіним», «Українсько – московська війна», «Полтава», «Мотря» Б. Лепкого тощо.¹⁰

Хоча М.І Марченко був для львів'ян «червоним професором», його діяльність на посаді ректора заслуговує поваги. Особливо раділо місцеве громадянство з українізації Львівського університету. «Зараз після приходу Червоної армії київський професор Марченко, призначений советською владою ректором Львівського університету, почав доповнювати університет новими силами, – свідчив один з викладачів ЛДУ. – Було з чого радіти: наново в цьому університеті повстали катедри української мови, літератури, історії, всі студенти мусили вивчати українську мову. Львівський університет розрісся втрое. Величезна кількість одержувала щомісячні стипендії, безплатне мешкання, дешевий харч, і молодь просто вдиралася ліктями до святині науки¹¹. Змінилась і сама «вивіска» на університеті. Тепер вона була українською мовою «Львівський український державний університет», тоді як за затвердженим згодом статутом університету, слід було називати – «Львівський державний університет.» Цей факт і було закинуто Марченку як «перекручення національної політики». На початку травня 1940 року ректор оповістив всіх деканів і завідувачів кафедр про постанову колегії Наркомосу УРСР, в якій пропонувалось збільшити відсоток українських студентів. Саме згадані заходи першого радянського ректора ЛДУ здобули йому щирі симпатії місцевої української молоді, яка вступила до вузу у 1939/40 навчальному році. Одна з тогочасних першокурсниць пригадувала у 1983 р. на шпальтах часопису «Свобода» (США): «Вперше я побачила ректора М. Марченка під час його зустрічі із студентами філологічного факультету. Ще зовсім молодий (приблизно 35 років віку), русявий, синьоокий, елегантно одягнений. Делегація польських студентів домагалася викладів польської історії і літератури польською мовою. На це Марченко дослівно відповів: «якщо бажаєте викладів польською мовою, переїдьте – будь ласка – до

Варшавського університету. Тут є український університет і виклади відбуватимуться українською мовою...»¹² Така заява нового ректора була не безпідставна, оскільки по прибуттю до університету він з'ясував, що вся документація і викладання ведеться польською мовою. Натомість 30 жовтня 1939 р. вийшов наказ ректора про впровадження української мови, як обов'язкової для всіх співробітників і студентів університету. Для тих, хто не знав української мови було впроваджено спеціальні додаткові заняття для її вивчення.¹³ Називати дії М.І.Марченка самочинними немає підстави, оскільки на початку січня 1940 р. університет відвідав другий секретар ЦК КП(б)У М.О.Бурмистенко, який у супроводі ректора оглянув аудиторії та кабінети, звернув увагу Михайла Івановича, що поодинокі вивіски та оголошення все ще пишуться польською мовою, і запитав: «Чому Ви не рішуче переводите роботу університету на українську мову? Не бійтесь, Вас не звинувачуватимуть у націоналізмі! Чому Ви досі не наголосили, що це університет український?»¹⁴ У ті часи усна вказівка секретаря ЦК дорівнювалась наказові.

З перших же кроків сталінська адміністрація мала на меті якнайшвидше інтегрувати регіон у загальносоюзну систему. При цьому, в галузі освіти, науки і культури, поряд з помітними здобутками, виразно простежувалась тенденція до насадження тогочасних радянських організаційних структур та відвертого нехтування місцевими особливостями і традиціями. Стосувалося це, зокрема, й організації навчального процесу у вузах, де неухильно запроваджувалася притаманна системі освіти в СРСР дріб'язкова регламентація. «Значне місце у моїй роботі перших місяців після прийняття обов'язків ректора зайняла перебудова організаційного та навчального процесу, – згадував М.І. Марченко. Справа полягала у тому, що принцип роботи наших радянських вищих учбових закладів докорінно відрізнявся від порядків, що існували у Львівському університеті й взагалі в університетах Польщі. Навчальний процес треба було будувати за суворо встановленим планом, забезпечивши виконання його на основі докладно розроблених ВКВШ програм, встано-

вити і забезпечити повністю обов'язкове відвідування занять студентами, чого не було в польських університетах...»¹⁵

І якщо Михайлу Івановичу такий порядок навчання здавався природним, то дещо інакше сприймали його професори із місцевих: « народний комісаріат освіти почав засипати наш університет розпорядками, плянами, анкетними листами та обіжниками. Те, що ми відразу повинні були достосуватись до нової системи навчання, – не було найприкріше. Ми мусили звикнути за одну ніч до того, що університет у розподілі своєї праці нагадує середню школу з примусовими щоденними лекціями... За советськими законами на кожного викладача в університеті припадала означена кількість годин у рік, яку він мусив відробити, щоб одержати визначену йому місячну платню. Професор мусив мати принаймні 12 годин викладів тижнево. Крім цього він мусив приймати раз у тиждень студентів на т.зв. консультації, перед іспитами вести окремі підготовчі лекції, мусив виказати, що веде для себе наукову роботу, мусив бувати на засіданнях своєї катедри, на зборах, мітингах і доповідях... мусив раз у раз робити письмові звіти з своєї праці й давати докази, що не відтягається від громадської роботи».¹⁶

Певні фінансові порушення, яких припустився тоді ректор ЛДУ, пішли на користь керованій ним науковій установі. Так, у листопаді 1939 р, він одержав від облвиконкому мільйон злотих, котрі були зараховані на поточний рахунок вузу та одночасно неформальну рекомендацію якомога швидше витратити їх на користь університету, оскільки польська валюта повинна була повністю вилучатись з обігу. За вказівкою М.І.Марченка господарники університету придбали паливо на зиму, п'ять вантажних та дві легкові автомашини, навчальні посібники, будівельні матеріали для ремонту, меблі для гуртожитку, продукти для студентських їдалень, 60 тисяч злотих витратили на придбання квартир і меблів для них, що призначалися приїжджим викладачам. І хоча гроші було вкладено блискавично, навіть без санкцій НКО УРСР (за що ректор одержав догану), але на момент скасування злогого все ще залишалося близько 200

тисяч невитрачених коштів, які довелося повернути банкові.¹⁷

Можна зрозуміти з усього наведеного вище, що новий ректор виявив себе як людина толерантна, відкрита, доброзичлива, розумна і така, що цікавиться безпосередньо історією та культурою України. Зрозуміло, що під час перебування у Львові Михайло Іванович певною мірою змінив свій світогляд, про це чітко було висловлено його онуком Валерієм Марченком «У відкритому листі до діда» в липні 1975 року: «Галичина – це український П'ємонт упродовж останніх 50 років – пробудила свідомість багатьох східних українців. Безумовно, лібералізм сьогоденішнього професора Київського державного університету Михайла Марченка формувався великою мірою під час його перебування на Західній Україні. Знайомство з ученими світової слави Ф. Колесою, В. Шуратом, а головне – доступ до антимарксистської літератури, посіяли зерна зневіри до ладу, якому ти до того часу служив незаперечно й сліпо. Й не випадково, після приїзду додому, ти ділився з братом Степаном своїми сумнівами й при чарці заспівав «Ще не вмерла Україна...»¹⁸

Цю точку зору поділяє і видатна вчена-історик Н. Д. Полонська – Василенко. На її думку, М. І. Марченко під час його річного перебування на посаді ректора Львівського університету «...користувався пошаною з боку професури та студентів. Проте за рік його знято, і він знову повернувся до інституту історії. Треба гадати, що добрі відносини з галицькою інтелігенцією, жадібне читання забороненої в Києві літератури викликало недовір'я до нього з боку партійних керівників».¹⁹

У листопаді 1940 р., здавши повноваження ректора, вчений повертається до Києва на посаду завідуючого сектором феодалної доби інституту історії України АН УРСР. 23 травня 1941 р., М.І.Марченка і Н.Д.Полонську – Василенко було затверджено членами Вченої ради інституту історії України. Для Михайла Івановича повернення до Києва було доволі складним і болючим процесом. По-перше, йому прийшлося зайняти значно нищу посаду, поряд з цим ставали «старі добрі друзі» такі як С. М. Белоусов та М.Н.Петровський. Суттєво вплину-

ло і те, що М.Н.Петровський в 1939 р. захистив докторську дисертацію і претендував на лідерство. Все це певною мірою внесло дискомфорт і незручність в життя Михайла Івановича. Він починає досить відверто висловлюватись про пануючу владу в країні. Це та все вище наведене і призводить до його арешту та звинувачень у «контрреволюційній діяльності», «антирадянщині» та «націоналізмі».

У перший же день війни 23 червня 1941 р. було затверджено постанову на арешт М.І. Марченка, який опинився за ґратами. Вчений потрапив до проскрипційних списків на тій підставі, що він, мовляв, «висловлює націоналістичні погляди проти радянської влади», що в період роботи ректором Львівського університету ім. І. Франка « брутално спотворював національну політику нашої партії», що нібито виявляє «терористичні та еміграційні настрої».²⁰ 8 липня М.І.Марченка було етапом відправлено з Києва і 15 серпня 1941 року він прибув до томської в'язниці. Навіть в ув'язненні Михайло Іванович не забував, що він вчений – історик. Там він прочитав в'язням цикл лекцій з історії. Читав лекції українською мовою. У розмовах з в'язнями М.І.Марченко доволі відверто негативно висловлювався про форсовані темпи колективізації в Західній Україні, засуджував він і голодомор. Згодом М.І. Марченко перебував у тюрмах у Маріїнську та Новосибірську. Протягом усього ув'язнення Михайло Іванович вперто заперечував звинувачення у «контрреволюційності та націоналізмі», визнаючи лише певні викривлення під час свого ректорства у Львові. 12 лютого 1944 року М. І. Марченка було звільнено за безпідставністю обвинувачень. В постанові КДБ по Новосибірській області про припинення кримінальної справи щодо М.І.Марченка констатується: «Произведенным расследованием по делу установлено, что основная часть обвинений Марченко – проведение антисоветской националистической деятельности, основана на явно недостаточных данных, поэтому они не могут служить основанием для предания его суду. На основании изложенного... 1.Следственное дело №2702 по обвинению Марченко Михаила Ивановича на основании ст. 204

п. «б» УПК РСФСР дальнішим производством прекратить и сдать в архив.. 2.Марченко Михаила Ивановича, 1902 года рождения, из-под стражи немедленно освободить».²¹

До кінця війни вчений працював у Новосибірському педінституті, де читав лекції з історії СРСР та у військовому училищі. Згодом він повернувся до Києва і викладав у педагогічному інституті ім. О.Горького. Спроб повернутись на роботу до інституту історії М.І. Марченко не робив, враховуючи при цьому обставину, що з 1942 до 1947рр. його очолював М.Н. Петровський.

1965 р., після ліквідації історичного факультету педінституту М.І.Марченко перейшов на роботу до Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. Сферою його наукових інтересів була історія України періоду феодалізму і капіталізму, історія визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського панування і, безумовно, українська історіографія та історія національної культури. У 1959 р. у видавництві Київського університету побачила світ монографія вченого «Українська історіографія (З найдавніших часів до середини ХІХ ст.)»²², а через два роки – «Історія української культури. З найдавніших часів до середини 17 ст.»²³ У 1957 р. у видавництві «Радянська школа» вийшло дослідження «Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г.Шевченка»²⁴, а 1958 р. у співавторстві з Л.Полухінін брошура «Видатний історик України О.М. Лазаревський»²⁵. 9 лютого 1961 р. на засіданні Вченої ради історичного факультету Ленінградського університету М.І.Марченко захистив докторську дисертацію на тему: «Українська історіографія (з давніх часів до середини 19 ст.). Звання доктора наук, яке отримав М.І.Марченко дало йому змогу працювати над новою працею «Історією української культури». Її охарактеризував В. Марченко: «Посібник для студентів та вчителів з однойменною назвою був першим, виданим по війні в УРСР і, наскільки мені відомо, подібного більше не видавали. Тенденційна – так, недосконала – так, а про те єдина книжка, з якої багатомільйонний народ – страдник міг щось легально дізнатись про свою культуру».²⁶

Судячи з листів В. Марченка до М. І. Марченка про його викладання в Київському університеті, то лекції користувались популярністю серед студентів. З листа онука вченого від 14 липня 1947р.: «Дідусю! Викладацька робота – це не тільки знання (тут з тобою тяжко змагатися), а ще й ораторське мистецтво, педагогічний хист, громадська напруга. Все це ти маєш у пре достатній кількості. Мені було надзвичайно приємно вислуховувати відгуки студентів про цікаві лекції Михайла Івановича».²⁷

У 1976 році М.І.Марченко вийшов на заслужений відпочинок, але наукові пошуки не припинив. Закінчив «Історіографію України другої половини 19 – першої половини 20 ст.» Ця монографія була значно розширена й доповнена, порівняно з виданням 1959 року. Ґрунтовна наукова праця, яка співпала з відлигою, так і не побачила світ. Її відмовились друкувати і в «Науковій думці», і в університетському видавництві.²⁸

Праці М.І. Марченка набули розголосу і в закордонному українознавстві. Ще в 1965 році на сторінках часопису «Український історик» Л. Винар видрукував рецензію на монографію М.І. Марченка. Визначаючи типові для радянської історичної науки риси – партійність, суб'єктивізм, тенденційність у висвітленні історичних явищ, Л. Винар водночас характеризує сильні сторони книги, через які вона не втратила свого значення і на той час: « незважаючи на ці основні хиби, в книжці Марченка чимало цікавих думок та гіпотез. Зокрема, доволі сильно підкреслено в деяких місцях імперіалістичну суть політики царської Москви супроти українського народу». «Історіографія М. Марченка, – наголошував Л. Винар, – «свідчить про частинну переоцінку радянськими істориками недавніх історичних концепцій «меншого лиха», згідно з яким прилучення України до Росії вважалося відносним добром і таким чином, виправдовувало русифікаційну політику царату супроти українського народу».²⁹ Незадовго до своєї смерті Михайла Івановича жорстко побили, внаслідок чого він майже втратив пам'ять. 22 січня 1984 року життєвий шлях українського історика обірвався.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф.1, оп. 7, спр.439, арк.206.
2. ЦДАГО України, ф.1, оп. 7, спр.476, арк.185.
3. Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936-1989 гг. – К.,1986. – С. 34 – 35.
4. До 60-річчя інституту історії України НАН України. Михайло Марченко. Док. №10 – //Український історичний журнал. – 1996. – №3.- С.65
5. Там само. – С.66
6. Там само. – С.64 - 68
7. Там само. Док.№9 - //Український історичний журнал. – 1996.– №2.- С.109
8. Там само. Док. №2 –// Український історичний журнал – 1996.– №1.-С.120
9. Західна Україна під більшовиками. іх. 1939 – 6. 1941/ //Збірник за ред. М.Рудницької.- Нью – Йорк., 1958. с.107.
10. Михайло Марченко (1902–1983).Патріот, репресований історик. //Зона: Часопис Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих. – Київ, 1993. – №4. – С.189.
11. Державний архів Львівської області, ф. 119, оп.3, спр.3, арк.12
12. Державний Архів Служби Безпеки України(далі ДА СБУ), спр.3-1982-ФП, арк.113.
13. ДА СБУ, спр.31982 – ФП, арк.103 – 104.
14. Цит. за: Західна Україна під більшовиками... – С.187.
15. ДА СБУ, спр.31982 – ФП, арк.115 – 117.
16. Михайло Марченко (1902- 1983).Патріот, репресований історик. //Зона: Часопис Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих. – Київ, – 1992-№2 – С.11.
17. Полонська – Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків. // Записки Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 173, Париж – Чикаго, 1962. – С.50
18. Рубльов О. Маловідомі сторінки біографії українського історика. – //Український історичний журнал. – 1996.- №2. – С.106-107
19. До 60-річчя інституту історії України НАН України. Михайло

Марченко. Док.№13 –//Український історичний журнал. – 1996. – №3. – С.74 –76

20. До 60-річчя інституту історії України НАН України. Михайло Марченко.//Український історичний журнал. – 1996.- №1. – С.115

21. Марченко В. Занапащена Кліо //Листи до матері з неволі. К., Фундація ім. О. Ольжича. – 1994. – С.356

22. Марченко М.І. Українська історіографія(з давніх часів до сер.XI-Xст.) – К, 1959

23. Марченко М.І. Історія української культури/ з давніх часів до середини XVIIст./ – К,1961

24. Марченко М.І.Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г.Шевченка. – К, 1957

25. Марченко М.І Лопухін Л. Видатний історик України О.М.Лазаревський. – К,1958

26. Марченко. В. //Листи до матері з неволі.- К., Фундація ім. О. Ольжича, – 1994.- С.65

27. Винар Л. Рец. на: Марченко М.І. Українська історіографія з найдавніших часів до середини 19 ст. – К., 1959 – //Український історик. – 1965.- №3-4. – С.94-97.

28. Михайло Марченко (1902–1983).Патріот, репресований історик. //Зона: Часопис Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих. – Київ, – 1992 - №2 – С.13.

29. Валерій Марченко Творчість і життя. – К. – 1997. – С.532.

Irina Kulik

**LVIV UNIVERSITY IN LIFE AND WORK
OF MICHAEL MARCHENKO (1902-1983)**

In the article are opened the vital way of the Ukrainian historian, the professor of the Kiev university name T.Shevchenko M.Marchenko. The accent of the attention on the Lvov period of life of the scientist.